

El famos quadre de Marc Chagall *El viol·linista*, pintat a Tossa l'any 1934 i exhibit al Museu Municipal de Tossa de Mar, forma part de l'exposició de la Fontana d'Or "La tranquil·litat perduda".

El deliciós camp de concentració de Tossa

El cosmopolitisme, la tolerància i la creativitat artística van marcar la vida d'un petit poble de pescadors de la Costa Brava, mentre Europa es preparava per a la Segona Guerra Mundial i l'Alemanya nazi havia començat a marginalitzar jueus i a desfer-se'n. Ho recorda l'exposició sobre Tossa muntada per la Fundació Caixa Girona.

La Tossa de Mar dels anys 30 –la Babel de les arts de Rafael Benet; el Paradís blau de Marc Chagall; el Paradís de sol d'Eric Goldberg i la sucursal de Montparnasse (Lola Bech) cèlebre a tots els cafès literaris europeus

(Josep Pla)– era, com cap més població catalana, plena d'estrangers, sobretot de refugiats alemanys i de turistes anglesos. Molts dels refugiats hi van muntar un negoci i s'hi van empadronar. La major part la formaven "jueus consumits de

tristes que aspiraven a trobar a Tossa el que el seu país els negava: la pau i la llum, dues coses que, a fi de comptes, deuen ésser el mateix", recordarà Josep Palau al *Llibre de Tossa* (1952).

Deixant a banda els bohemis artistes, la majoria de refugiats van haver d'obrir bars, pensions i hotels. L'editor alemany jueu Kurt Merlaender hi obre un comerç als afores amb la dona i el fill. El berlinès Lluís Steyer Weber, arribat el 1932, que tenia llogades diverses cases a Tossa, deia que "ningú no podia comptar que Hitler s'hagués convertit, sense voler, en protector del turisme a la nostra Costa Brava, i Tossa, durant l'estiu, fos ple de jueus i altres alemanys exiliats". En una de les agències més centrals de Londres tenia un rètol de set metres que deia "Tossa, l'indret més bell del món."

I els negociants es feien escriptors. L'hotelera anglesa Nancy J. Johnstone va publicar a Londres dues novel·les autobiogràfiques, *Hotel in Spain* (1937) i *Hotel in flight* (1939). L'any 1934 va construir, amb el seu marit, l'hotel escocès Archibald R. Johnstone, i

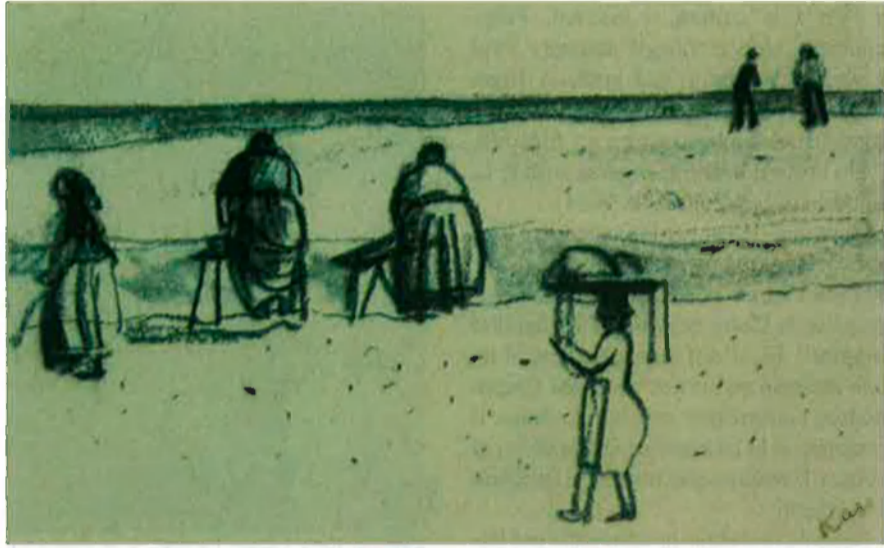
l'ajut d'un soci alemany, Walter Levy Leonard, i d'una tossenca, Quimeta Matas, l'Hotel Casa Johnstone, amb aigua corrent i calefacció central. L'hotelera-escriptora explica en els seus llibres la fascinació per la sardana i la il·lusió d'aprendre català. El tríptic de propaganda de l'establiment dibuixava el trajecte que havien de fer els anglesos per arribar-hi: Londres, París, Carcassona, Portbou, Girona, Llagostera i Tossa.

La Tossa enyorada i irreplicable se'ns va fer present quan l'any 1999 l'editorial Columna va traduir les memòries d'un d'aquells refugiats, el pintor i escriptor Fred Uhlman, memòries publicades amb el títol *Història d'un home* (*The Making of an Englishman*, 1960). L'autor de *L'amic retrobat* – ara reeditat a “Labutxaca” – era jueu i socialista, però per a refugiar-se a Tossa no calia ser-ho; només calia estar descontent amb el règim nazi. Tampoc no calia ser alemany: el pintor francès André Masson s'hi exilia arran dels disturbis feixistes que esclaten a França el febrer de 1934.

La Tossa dels refugiats polítics és una Tossa que ja feia anys que seduïa artistes catalans i forasters. El francès jueu Chagall, el més conegut, no va ser el primer. Calia mostrar-ho. I calia reportar les aventures humanes i artístiques que van cristal·litzar en aquell racó idíl·lic de la Costa Brava. Ho ha fet, finalment, la Fundació Caixa de Girona, amb l'exposició “Berlín>Londres>París>Tossa... La tranquil·litat perduda”, dirigida per Glòria Bosch i Susanna Portell, que es pot veure al Centre Cultural de Caixa Girona, la Fontana d'Or, fins el 16 de setembre.

A més de les obres exhibides –olis, escultures, gravats i documentació de l'època–, s'hi recorda l'itinerari que molts artistes i intel·lectuals van fer des dels països d'origen fins a Tossa, i també el que van haver d'enfilar, a corre-cuita, i a contracor, arran de l'esclat de la Guerra Civil espanyola.

Però a més dels estadants, refugiats o no, hi havia els estiuejants, alguns dels quals van deixar constància en la seva obra del seu pas per la vila marinera, i d'aquests també en parla l'exposició. Així, podem saber que l'escriptor francès Henry de Monfreid, el mateix que el setmanari *Le Nouvel Observateur* ha triat, en la condició de més gran

Rentadores, llapis sobre paper de Georges Kars l'any 1934. A sota, Tossa de Mar, d'Otho Lloyd, aquarel·la sobre paper, de 1916. Col·lecció Marcel et David Fleiss, Galerie 1900-2000, París.

aventurer del segle XX, per obrir la sèrie dedicada als escriptors viatgers, va passar-hi diversos estius. L'any 33 ho fa forçat per a oblidar el seu exili d'Etiòpia, expulsat arran de la publicació de *Vers les terres hostiles de l'Ethiopie*. De l'estada de Monfreid ens ha quedat un text publicat l'any següent, *Le naufrage de 'La Marietta'*.

També es dona testimoni exhaustiu de la gran quantitat de pintors catalans que van inspirar-s'hi: cap altra vila catalana no haurà estat tan pintada com ho va ser Tossa, des de 1860 fins a 1936. I, dins del fenomen de la Costa Brava, el fenomen de Tossa adquireix un paper

singular i, en molts sentits, capital: recordem que Pi de Cabanyes el tria per obrir el seu llibre *L'Empordà, melic del món* (2006). Finalment, i per mitjà dels escrits del catàleg i dels textos que s'hi reproduïen o només s'hi citen, s'hi reconstrueix l'impacte que la Tossa artística i cosmopolita va tenir en la premsa de l'època.

Gràcies a la documentació reportada, veurem com Josep Palau, estiuejant de Tossa de tota la vida, converteix la petita població en un exponent de l'ideari –cultura i lleure– del setmanari *Mirador*. Per a *Mirador*, Tossa és la Catalunya ideal: cosmopolita, sensible

a l'art i la cultura, i tolerant. Palau conversa amb el filòsof alemany Paul Ludwig Landsberg, que arriba a Tossa el gener de 1934, amb la seva dona, Madeleine, també doctora en filosofia, ("Un hoste il·lustre. Conversa amb P. L. Landsberg", 2 d'agost de 1934).

Hi parlen de les conferències que farà a Barcelona –fins el 36, convidat per Joaquim Xirau–, de l'admiració pel paisatge de la Costa Brava i de la "fatalitat interior". El filòsof considera que hi ha una direcció en les nostres vides que no podem controvertir a voluntat. Palau li pregunta si hi ha cap evasió possible i el filòsof li respon que només la pregària i la gràcia.

Després de seguir la conversa, cal llegir la nota a peu de pàgina que explica quina va ser la direcció va prendre la vida del filòsof, arran de l'arribada de la dictadura franquista.

Establert a França durant la segona guerra mundial, entra a la Resistència, fins que el 1943 és agafat per la Gestapo i deportat al camp de concentració d'Oranienburg, on mor l'any

Georges Kars i Marc Chagall, a la platja de Tossa de Mar. Art, octubre de 1934.

següent. Com tants somnis estroncats a partir del 36-39, no podrà ocupar-se de Joan Maragall. Aquell mateix estiu del 34 que parla amb Palau, Rafel Benet se'l troba llegint el poeta. El filòsof li diu que *L'elogi de la paraula* "és de les coses no solament més líriques,

sinó més profundes que sobre el gran misteri de la paraula han estat dites per un autor del segle XIX" i promet que se n'ocuparà.

Ignorem si la persona que mor al camp de concentració nazi sabia que el paradís tossenc havia estat descrit, quan ell hi vivia, com a "deliciós camp de concentració dels no aris... i aris", per un periodista català, segurament desconegut del sentit que els nazis ja donaven, i sobretot, pensaven donar, als camps. Això ho va escriure Carles Sentís a *L'instant*, de Barcelona, com reporta el catàleg. En aquest deliciós camp de concentració, els jueus, escriu Sentís, aprenen de seguida la llengua del país que trepitgen i s'hi integren de tal manera que no poden dir-se estrangers. Com va comprovar Sentís quan va visitar els camps de concentració nazis i va assistir als judicis de Nuremberg, va ser al seu país, i no pas a Tossa, on els alemanys jueus es van sentir estrangers.

Lluís Bonada

Trossos i mossos

Alfons Llorenç

Albada

La Festa d'Elx a l'Assumpta es creia unida a la conquesta de la ciutat per Jaume I. Hi són insistents els cronistes. Un testimoni de 1623 explica que l'homilia de la diada "no tracta solament de la festivitat present, sinó de la fundació, antiguitats

i noblesa de la Vila d'Elx". És com el Sermó de la Conquesta amb què València, cada 9 d'octubre, feia memòria dels orígens i cantava les excel·lències del cap, el casal i el regne. La data fundacional se solemnitza amb abundants disparades de tronadors i piuletes des de les torres, muralles i cases; els jurats medievals, quan volien fer-ne una de grossa, manaven que "sien fetes consemblants festes amb coets e focs e llums, segons en les festes de sant Donís és acostumat".

Així mateix, a l'Elx de 1625, "des de cinc o sis torres es disparen moltes grosses (dotzenes de dotzenes) de coets i artilleria, de tal manera que la nit es torna dia per causa d'haver

tanta diversitat de focs en les torres i muralles i llums en totes les esglésies i per les finestres i terrats de la dita vila i ravals d'aquella". Recuperada de l'assalt i brutal saqueig botifler per mauleta, tornà el 1751 a fer de "la nit dia" per "tanta diversitat de focs en totes les torres i murs".

Encara ara, cada 13 d'agost la ciutat del Misteri ompli el cel de llums i trons, trenca el vel de la foscor, roba la claror del dia, com Prometeu furtà el foc dels déus. Tota la ciutat va pels terrats; des d'on disparen milions de ginyes pirotècnics, intensos "rams de foc". Sobre les palmeres, un palmerar de foc cavalca damunt el callat blau de la nit. Conjuren les tenebres, espanten els mals esperits que podrien destorbar el retorn de la veu antiga i del cant perdurable de la Festa, mentre els elxans, espectadors i alhora coeters, s'agermanen combregant el meló d'aigua de cada Nit de l'Albada, que "crema amb llepasses fulgents".